

Účelnost (finalita, téličnost)

Rádl interpretuje v Útěše Aristotelovo učení o „účelnosti“ ve světě a světa samého tak, že to znamenalo učení o tom, že svět je „správný, dokonalý, srozumitelný“ (7622, s. 33) a že se tak podobá obrovskému organismu. Bez ohledu na to, zda to je správný výklad Aristotelova mínění, musíme provést určité velmi závažné rozlišení, které buď vůbec unikalo pozornosti, anebo které nebylo vůbec zmiňováno, natož zdůrazňováno. Ani v případě organismu nelze trvat na tom, že veškeré organické děje jsou účelné nebo přímo „dokonalé“. Fytopatologové i zoopatologové dobře vědí, čím vším organismy mohou trpět, ať už jako získanými chorobami (nemocemi), ať jako dědičnými vadami (genetickými odchylkami) apod. Ukazuje se, že musíme rozlišovat mezi jednotlivými rysy účelnosti a mezi generalizovanou tezí o všeobecné účelnosti. Jednotlivé účelné vztahy nelze nikdy zcela popírat a vylučovat, a zejména je nelze převádět na vztahy pouze kauzální (a z nich odvozovat). Ale účelnost nelze považovat za nějaký obecný zákon (přesněji: obecnou zákonitost) všeho organického dění. Na jedné straně musíme připustit, že účelnost je přinejmenším ve světě živých bytostí možná, tj. že k ní může docházet – a to samo o sobě musí být náležitě zváženo a interpretováno. Ale na druhé straně účelnost nemá stejný charakter jako třeba gravitace, protože je podrobena nedokonalostem, nepravidelnostem a nejrůznějším druhům selhání. Účelné chování nebo jednání je možné, protože kauzalita (jak byla tradičně chápána) není jedolitá ani bez „skulin“. Setrvačnosti ve světě opravdu existují (kauzální vztah chápeme jako případ setrvačnosti, ale zároveň trváme na tom, že každé setrvačnosti musí být aktivně dosahováno, že tedy není „samozřejmá“ ani „automatická“), ale jsou založena na aktivitě a reaktivitě, která má také své nedostatky a výpadky. Kauzální vztahy, ať už je vysvětlíme jakkoli, nevyplňují svět neprůchodně a neprodyšně, ale nikdy nemohou zcela vyloučit kontingence (nějakého typu, což opět záleží na okolnostech). Účelnost je možná tam, kde jsou takové kontingence k dispozici a kde může být světové „tkanivo“ ještě dále vylepšeno (vlastně negativně entropicky). V tom smyslu účelnost resp. téličnosti je základnější než kauzalita, a ta musí být proto interpretována na základě téličnosti, nikoli naopak.

(Písek, 070713-1.)